

ПАЛЫМЯНЫЯ•КРЫЖЫ СВЯТОГА•АНДРЭЯ, АБО•БУРГУНДСКАЯ•ІСТА ВЕЧНАЙ•ЕЎРАПЕЙСКОЙ ІМПЕРЫІ

Кірыла•Карлюк

Кірыла Карлюк — гісторык, магістр гісторыі.
Скончыў Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя М. Танка,
магістратуру Еўрапейскага гуманітарнага ўніверсітэта (Вільня)
па праграме Універсітэта Паўднёвага Стэкгольма (Södertörns högskola)
«Параўнаўчая гісторыя краін Паўночна-Усходняй Еўропы».
Займаецца гісторыяй Вялікага Княства Літоўскага канца XVI—XVII стст.,
дынастычнай гісторыяй Цэнтральнай і Паўночнай Еўропы раннемадэрнага часу.

Алегарычная выява шлюбу
Максіміліяна I Габсбурга
і Марыі Бургундскай.
Гравюра Ганса Бургкмайра
Старэйшага (*Hans Burgkmair
der Ältere*) з кнігі Максіміліяна
Габсбурга «Der Weißkunig»,
1514–1516 гг.

*Еўрапейская Супольнасць у асноўным живе паводле спадчыны
Святой Рымскай імперыі, хоць большасць людзей, што жывуць згодна ёй,
не ведаюць, паводле якой спадчыны яны жывуць.*

Эрцгерцаг Ота фон Габсбург

Калі 5 студзеня 1477 г. у бітве пад Нансі скрываўленае нежывое цела герцага Карла Смелага, апошняга легітымнага мужчынскага нашчадка Бургундскага Дома, упала долу на халодную зямлю, а рэшткі яго невялікага стомленага войска былі ўшчэнт разбітыя ў колькі разоў большымі сіламі антыбургундскай кааліцыі пад кіраўніцтвам герцага Рэнэ II Латарынгскага, наўрад ці хто мог падумаць, што гэта зусім не канец амбітнага «Вялікага Герцагства» (як сучаснікі называлі велічнае і заможнае Бургундскае гаспадарства), а толькі яго новы пачатак. Гісторыя толькі зрабіла яшчэ адзін віток, а святая ахвярная кроў дынастыі бургундскіх герцагаў, прамых нашчадкаў Карла Вялікага, азначыла чарговае пераўвасабленне еўрапейскай імперскай ідэі. Гэтым разам пахіснуты белы штандар са знакамітым пунсовым бургундскім крыжам з акрываўленых рук герцага перахапілі Габсбургі, якім было наканавана годна трымаць

Герб Антуана
Бургундскага як рыцара
Ордэна Залатога Руна, 1478 г.

яго на абсягах сваёй велізарнай імперыі, над якой у самым літаральным сэнсе ніколі не заходзіла сонца.

Звяртаючыся да гісторыі Бургундскага Дому, малодшай галіны французскай каралеўскай дынастыі Валуа, цяжка пазбыцца зачаравання яе містычным складнікам, магіяй правідэнцыялізма, абсалютна невытлумачальнага з гледзішча звычайнай логікі. Бо як яшчэ зразумець той уражальны, вельмі парадаксальны шлях, які прайшлі бургундскія герцагі ад адносна нязначных феадальных уладароў Французскай кароны да архітэктараў новай імперскай ідэі, пачынаючы ад Філіпа II Смелага, што ў 1363 г. атрымаў Бургундыю ад свайго бацькі Жана II, караля Францыі, у якасці звычайнага апанажа? Гэта праўдзівая містэрыя духу, крыві і зямлі, увасобленая ў бляску бургундскага рыцарства, святасці крыві Каралінгаў і непакіснай восі духоўнай метраполіі Лацінскага свету. Менавіта іх арганічнае спалучэнне сілкавала праўдзівую Імперыю цераз стагоддзі, гарантавала пераемнасць яе герархіі і Традыцыі.

Перыпетыі дынастычнай гісторыі, на першы погляд, ніяк не спрыялі высокаму статусу, які займеў Бургундскі Дом у сям’і паноўных дынастый *Res publica Christiana*. Герцаг Філіп II быў *толькі* малодшым сынам дзейснага і братам наступнага французскага караля, а яго першапачатковыя ўладанні збольшага не выходзілі за межы ўласна Бургундскага герцагства, якое на XIV ст. уяўляла толькі невялікую паўночную перыферыю ранейшага слаўнага Каралеўства бургундаў, меншую за аднайменную сучасную французскую правінцыю. Аднак тая няўхільна прырастала новымі землямі ў самым сэрцы колішняй імперыі Карла Вялікага. Ужо ў 1384 г. заззяла шчаслівая зорка Бургундыі: у выніку шлюбу Філіпа II з Маргарытай III, адзінай дачкой графа Людовіка II Фландарскага, ён атрымаў у спадчыну Фландрыю, Артуа, Ніверне, Франш-Кантэ, Рэтэль і Мехелен.

Потым цягам аднаго стагоддзя плеяда таленавітых герцагаў самымі рознымі шляхамі спрабавалі ўмацаваць магутнасць сваёй дынастычнай дзяржавы. Яе галоўная крыніца — *Stirps Regia*, каралеўская кроў, дынастычныя шлюбы. Шэраг суседніх імперскіх біскупстваў і княстваў трапляюць пад уплыў Бургундыі і прыслухоўваюцца да герцагаў: Мец, Туль, Вердэн, Люксель, Сэн-Поль, Турнэ, Камбрэ, Льеж, Манбельяр, Клеве-Марк ды інш. Часта іх узначальваюць сваякі ці нават бастарды бургундскіх герцагаў. *Bella gerant alii, tu felix Austria nube, nam quae Mars aliis, dat tibi regna Venus*¹ — адна з многіх мудрых формул, сапраўдная філасофія імперскага канструявання, якую атрымалі ў спадчыну Габсбургі ў пэўным сэнсе з рук бургундскіх герцагаў.

Бургундыя — гэта ўласна не *гаспадарства* ў сучасным разуменні, але канфедэрацыя, хаўрус размаітых натуральных тэрытарыяльна-дзяржаўных арганізмаў і лакальных традыцый, асобных княстваў, багатых гарадоў ці проста перыферычных правінцый пад адной супольнай каронай, уладай бургундскіх герцагаў. У свеце, дзе па-ранейшаму амаль беспасярэдне панавалі дынастычная палітыка, старадаўнія правы і прывілеі земляў, станаў, розных сацыяльных груп і нават сем’яў і прыватных асоб. Дзе імператар, як і раней, узвышаўся над суверэнітэтам усіх зямных гаспадароў, а іх улада часам сягала далёка за нейкія акрэсленыя лінейныя палітычныя межы — важнага атрыбута позніх мадэрных дзяржаў, якога па-вялікаму рахунку не існавала прынамсі да другой паловы XVII ст. Традыцыя ніжэйшых станаў фарміравалася ў вельмі вузкіх абмежаваных лакальнасцях, а культура паноўных груп і каралеўскіх двароў насіла ўніверсальныя рысы.

Лад, які быў адбіткам натуральнага нябёснага парадку, у якім не было месца штучным нацыянальным пачуццям, а імкненне да цэнтралізацыі і ўзурпацыі ўладнага суверэнітэта ў адных руках ад імя «народа» выглядала першапачаткова не болей, чым дэвіяцыяй ці нават паталогіяй. У Хрысціянскім свеце быў адзін Імператар, *quod in coelis Sol hoc in terra Caesar*², сакральная ўлада якога ўзвышалася над вельмі складнай пірамідальнай палітычнай герархіяй каралёў і князёў, біскупаў і рыцараў, вольных гарадоў і правінцыйных парламентаў, вясковых супольнасцяў і землеўласнікаў, спалучаных з ім і паміж сабой тонкімі ніцямі павуцінныя феадальных адносін, лягальнасці і легітымнасці. У сваю чаргу, гэта каласальная сістэма ў самых розных праявах бясконца

¹ Няхай іншыя ваяуюць, а ты, шчаслівая Аўстрыя, гуляй вяселлі, бо ўлада, якую адным дае Марс, табе прыносіць Венера (лац.).

² Як у небе Сонца, так і на зямлі Імператар (лац.).

³ Гучна маніфэставаным мясцовай шляхтай у якасці зямельнага сімвала замест агульнадзяржаўнай Пагоні.

ўзнаўлялася ў межах асобных каронаў і на больш нізкіх узроўнях. Натуральны парадок, які непасрэдна спрыяў фарміраванню і захаванню лакальных традыцый, асаблівай філасофіі еўрапейскай тутэйшасці.

Гэтак была сканструявана Вялікая Бургундыя і ў той ці іншай ступені ўсе астатнія еўрапейскія дзяржавы. У тым ліку і тагачаснае Вялікае Княства Літоўскае з яго тыповай сярэднявечнай структурай лакальных зямельных прывілеяў і шматузроўневых аўтаномій: Жамойць, Віцебская і Полацкая зямля, Наваградчына са сваім Чорным Анёлам³, іншыя рускія землі, даўняя традыцыя феадальна-ўласніцкага Слуцкага княства, якое дажыло блізу да самага канца ВКЛ, гарадское самакіраванне буйных местаў ды мястэчак і г. д.

Дзясяткі моў, гаворак, этнакультурных і гістарычных рэгіёнаў ды ідэнтычнасцяў. Бургундцы, пікардыйцы, валоны, люксембуржцы, фламандцы, галандцы, ніжнефранконцы, эльзасцы — гэта толькі досыць *спрошчаная* этнічная карціна бургундскіх земляў, аб'яднаных дзеля сакральнага дынастычнага права пад скіпетрам супольнага ўладара. Менавіта таму агрэсія або захоп тэрыторый амаль ніколі не легітымаваўся ілжывымі прэтэнзіямі «нацыянальнага адзінства» або «этнакультурнай перавагі», пакуль гэта не стала правілам, пачынаючы ад Французскай рэвалюцыі і Напалеона, дасягнуўшы свайго апагею ў плашчыні праектаў таталітарна-плябейскага мадэрну Гітлера і Сталіна (узгадаем, напрыклад, рыторыку «вызвольнага паходу» 1939 г. Нямеччыны і СССР супраць Польскай Рэспублікі).

Зараз тэрыторыі сярэднявечных дынастычных гаспадарстваў падзеленыя шматлікімі штучнымі межамі нацый-дзяржаў, як, напрыклад, шасцю ў выпадку Бургундыі (Францыя, Нямеччына, Бельгія, Нідэрланды, Люксембург і Швейцарыя); што, праўда, пасля Шэнгенскай дамовы межамі вельмі ўмоўнымі. Падобная сітуацыя і з ВКЛ, дзе мясцовыя ўсходнееўрапейскія нацыяналісты да ўсяго высунулі прэтэнзіі і на «гісторыю», што ў выпадку падобнага «падзелу бургундскай спадчыны» выглядала б поўным абсурдам — прыкмета таго, наколькі моцна маладыя гістарычныя школы пацярпелі ад мясцовых нацыяналістычных ідэалогій. Ва ўмовах жа Еўрапейскага Звязу, дзе палітычныя межы і адпаведныя ідэалагемы ўсё больш страчваюць сваю актуальнасць, як птушка Фенікс, адраджаюцца рэгіёны ды вяртаецца ідэя Бургундыі, гісторыя зараз ёсць часцей не прычынай чарговых нацыяналістычных спрэчак і неабгрунтаваных закідаў, а наадварот — моцным нутраным штуршком, які абуджае ў знявечаных душах еўрапейцаў пакрыёмны покліч традыцыйнай Імперыі.

Ідэя Бургундыі крышталізавалася амаль два стагоддзі ў асяроддзі мультыэтнічнага рыцарства, казачна багатых месцічаў Бруге, Гента, Іпра, Антверпена, Бруселю ці Ліля (нават у параўнанні з гандлярамі і банкірамі Ламбардыі, Генуі, Фларэнцыі, Сіены, Лукі ці велічнай Венецыі) і працавітых сялян Люксембурга ці Гельдэрна. Яна ж чырвонай ніткай праходзіць праз нябачаны раней росквіт познесярэднявечнай культуры і нараджэнне паўночнарэнесанснага мастацтва ў бургундскай Фландрыі. І асабліва герцагскага двара, шыкоўны, бездакорны стыль якога стаў прыкладам для ўсіх хрысціянскіх манархаў. Калі бачыш шматлікія каштоўныя артэфакты, звязаныя з Бургундскім Домам, як, напрыклад, келіх Філіпа Добрага ці карону Матыльды, жонкі Карла Смелага, гэта зразумела без лішніх словаў і мудрагелістых канцэпцый. Двор, які стаў абсалютным культурным цэнтрам рыцарства, шмат у чым пахіснуўшы манаполію італьянскага мастацтва. Раскоша, якая не магла не ўразіць: за два гады (1444—1446) на шоўк і парчу для адзення герцага і аздобы яго палацаў толькі аднаму (!) з прыдворных італьянскіх пастаўшчыкоў было выдаткавана 2% усіх падаткаў, што трапілі за гэты час у дзяржаўную скарбніцу. Клаўс Слютэр, Жан дэ Марвіль, Жан Малуэль, Жан дэ Бюмец, Ян ван Эйк, Рабер Мартон, Жыль Беншуа, Гіём Дзюфаі, Гуга ван дэр Гус, Рагір ван дэр Вейдэн — знакавыя постаці мастацтва, шчодро фінансаваныя з бургундскае скарбніцы, творы якіх і зараз фарміруюць прастору еўрапейскага культурнага ландшафта.

Гэта двор, які сабраў самае бліскавае рыцарства Еўропы. Бо трэба мець на ўвазе старое памылковае меркаванне, нібыта ад XV ст. еўрапейскія манархіі ў уяўным хаўрусе

Герцаг Філіп III Добры.
Вялікі конны гербоўнік Ордэна
Залатога Руна, 1430–1461 гг.

Герцагіня Марыя Бургундская
з гербамі бургундскіх зямель.
Мініяцюра з Выдатнай хронікі
Фландрыі, канец XV ст.

з буржуазіяй імкнуліся да нейкае звышцэнтралізацыі і абмежавання дваранскіх прывілеяў; аднак цягам XV—XVI стст. тыя дамагліся куды большых поспехаў у ліквідацыі шырокіх правоў гарадскога самакіравання і палітычных уплываў месцічаў. Гэта ж тычыцца і гаспадароў Бургундыі, якія даволі ўдала змагаліся з сур'ёзнай апазіцыяй заможных фламандскіх гарадоў, што часам перарастала ва ўзброеныя паўстанні (Льеж, Гент, Бруге ды інш.). У гэтай барацьбе натуральным станавым апірышчам бургундскай манархіі заставалася дваранства.

Да таго ж самі герцагі з'яўляліся бездакорным прыкладам мужнасці і шляхецкага чыну, ці не самымі вядомымі рыцарамі ў Еўропе. Пачынаючы ад Філіпа II Смелага. Яго

сын Жан *Sans-Peur*⁴, які ў 1396 г. самастойна браў удзел у выправе вугорскага караля Жыгімонта супраць турак, кінуўся ў самы гушчар бітвы пад Нікопалем, быў схоплены асманамі і пазней выкуплены бацькам за астранамічную суму 200 000 дукатаў. Яго нашчадак — герцаг Філіп III Добры — праводзіць шмат часу ў вайсковых выправах Стогадовай вайны і рыцарскіх турнірах. Гэтаксама і Карл Смелы (ці Карл Адчайны), мянушка якога кажа сама за сябе, увогуле звязаў сваё жыццё з досыць агрэсіўнай знешняй палітыкай і войнамі, падчас якіх асабіста ўзначальваў бургундскае войска.

Набілітэт складае ўсяго каля 1—2% падданных бургундскіх герцагаў, але разам з тым іх двор прыцягвае рыцарства з усіх куткоў Еўропы, звязваючы яго ў адну вялікую шляхетную карпарацыю. Напрыклад, падскарбі ВКЛ Аляксандр Солтан у 1468 г. быў ушанаваны бургундскім герцагам Карлам Смелым ганаровым званнем радцы і камергера, *in consiliarium et cambellanum nostrum retinendum duximus*; а яшчэ раней у 1406 г. бургундскі герольд быў адным з першых, хто павітаў вялікага князя Вітаўта падчас яго маскоўскай выправы. Ці ў 1421 г., калі бургундскі рыцар Жыльбер дэ Лануа наведваў літоўскі вялікакняскі двор з дыпламатычнай місіяй заключыць антытурэцкі хаўрус.

Дваранства, узначаленае таленавітымі герцагамі, — гэта меч, што карае тых, хто ідзе супраць дынастыі і Хрыста, а таксама кроў Бургундыі. Тагачасны еўрапеец прынамсі да XVIII ст. перакананы ў містэрыі Крыві. Яшчэ ў першай палове XIV ст. знакаміты італьянскі праўнік Бартола да Сасаферата быў упэўнены, што нованабілітаванае дваранства не такое выдатнае, як старое, прынамсі пакуль не зменіцца чатыры калены. Але дваранства — гэта таксама чын, адвага і годнасць. Асаблівы стыль паводзінаў — жыццё шляхетна. Вось цікавыя рэдкі ўзнёслага Жоржа Шатэлена, хранікёра герцагаў Філіпа Добрага і Карла Смелага, які правёў сваё жыццё пры бургундскім двары:

*Усіх шляхетных сэрцам гонар кліча
Любіць усё, у чым шляхетнасць ёсць,
Так шчыра, як шляхетны кажа звычай*⁵.

Бургундскія рыцары супрацьстаяць праўдзівым і ўяўным ворагам Хрыста, выпраўляючыся далёка на ўсход у Вугоршчыну змагацца з ісламскай пагрозай ці ў землі балтаў, дзе яны пад сцягамі Тэўтонскага ордэна мараць хрысціянізаваць «паганскую» Літву. Гэта ж прывяло многіх з іх і пад Грунвальд. У 1454 г. на шыкоўным *банкеце Фазана*⁶ ў Зальным палацы Ліля герцаг Філіп Добры ад імя магістра Ордэна Залатога Руна і бургундскага рыцарства кінуў выклік магутнай асманскай Порце, даўшы са сваімі васаламі ўрачыстую прысягу вызваліць Канстантынопаль і Праваслаўную Царкву ад турэцкага ярма. Сапраўды прыгожая фантастычная мара аб Крыжовым паходзе, якая аднак не была рэалізаваная дзеля тагачасных складаных палітычных рэалій.

Сапраўдным «бэстсэлерам» таго часу стаў «Жыццёпіс добрага шэвалье месіра Жака дэ Лалена», аўтарам якога быў бургундскі герольд і хранікёр Жан Ляфеўр. Дэ Лален — ці не самы ўшанаваны герой бургундцаў — быў валонскім рыцарам герцага Філіпа III Добрага і зрабіў сабе гучнае імя, дзякуючы бліскучым подзвігам на рысталішчы. Што праўда, турніры, гэтая праява праўдзівай рыцарскасці, *à la mode de Bourgogne* набываюць настолькі шыкоўную афарбоўку і становяцца такімі дарагімі, уражваючы ўсіх сучаснікаў, што ўдзел у іх могуць прымаць зольшага толькі чальцы паноўных дынастый і *crème de la crème* арыстакратыі падуладных ім зямель. Як трапна заўважыў эстрэмадурскі ідальга дон Бернабэ Марэна дэ Варгас:

*Las letras y las armas dan nobleza: consérvanla el valor y la riqueza nobles*⁷.

Познесярэднявечныя дактары навук і універсітэцкая прафесура шмат у якіх землях (Кастылія, Леон, Праванс, Дафінэ, Нармандыя, Эмілія ды інш.) аўтаматычна атрымваюць шляхецтва. Як лічылі ў першай палове XV ст. Джавані Буанакорса

⁴ Бясстрашны (фран.).

⁵ Пераклад з французскай Антона Францішака Брыля.

⁶ Магчыма самы вядомы і бліскучы прыём позняга сярэднявечча. Назва абрана паводле ракі *Phasis* (зараз Рыоні) у Калхідзе (Грузія), з якой звязаны подзвігі Язона, а назва ракі адпаведна паходзіць ад назову птушкі, якая была там багата прадстаўлена. У 1446 г. у Батумі нават прыбыла бургундская экспедыцыя пад кіраўніцтвам Жафруа дэ Туазі. На «банкеце Фазана» былі прадстаўлены шматлікія жывыя сцэны з жыцця Язона. Такім чынам, гісторыя загадкавага *Orient* у, старажытнай Грэцыі і велічнай Бургундыі звязвалася ў адно цэлае.

⁷ Лісты ды зброя надаюць шляхетнасць, адвага і багацце яго захоўваюць (гішп.).

дэ Мантэманьё і Поджыя Брачыяліні, шляхецтва — годнасць, атрыманая праз веду. «Жыццяпіс маршала Бусіко» першай паловы XV ст. тлумачыць гэта наступным чынам:

Дзве рэчы былі заснаваныя ў свеце воляю Госпада, падобна двум слупам, каб падтрымліваць парадак законаў божых і чалавечых... Гэтыя два бездакорных слупа ёсць Рыцарства і Вучонасць, гэтак цудоўна спалучальныя паміж сабой.

Для біскупа Філіпа Ветрыйскага гэта тры алегарычныя ліліі, увасобленыя ў станавай структуры: Веда, Вера і Рыцарства.

Зрэшты, высакародны рыцарскі этас ніякім чынам не перашкаджаў прагматычным кіраўнікам Бургундыі плесці шматлікія інтрыгі і змовы ў абарону сваіх дынастычных інтарэсаў і дзеля рэалізацыі сваіх амбіцый, што вылілася ў серыю гучных крывавых палітычных забойстваў, адной з ахвяраў якіх у 1419 г. у Мантэро стаў сам герцаг Жан Бясстрашны.

Княская слава шукае праявы ў гонары і высокіх небяспехах; усе сілы гаспадароў сумяшчаюцца ў адной кропцы, менавіта ў гонары.

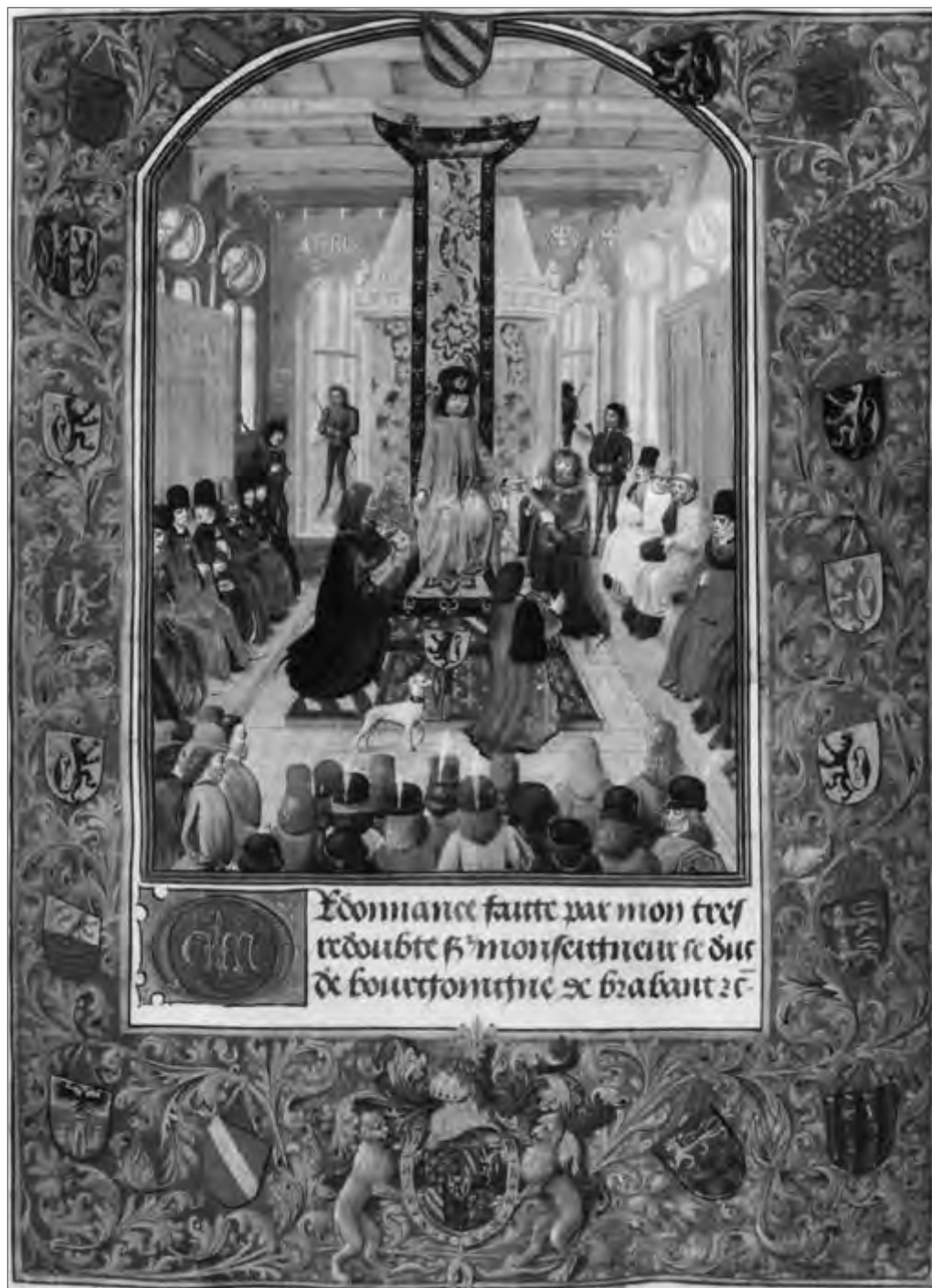
Гэта было і абсалютна зразумелай прычынай першапачатковай падтрымкі яго сынам Філіпам Добрым прэтэнзій ангельскіх каралёў Генрыха V і Генрыха VI на французскі пасадак падчас Стагадовай вайны, калі сама Бургундыя імкнецца інкарпараваць Шампань, злучыўшы падзеленыя бургундскія землі на поўдні і поўначы. Апошняя вайна, у якой герцаг Філіп уздымаў свой меч, амаль безвыніковая для Бургундскага гаспадарства. Мажліва перад ім нейкім чынам на момант раскрыўся сэнс боскае задумы, накіраванасці лёсу яго дынастыі і гаспадарства, іх хуткага трыумфальнага ўзыходжання. Адна за адной на яго сыпаліся кароны, якія той атрымаў у спадчыну праз дынастычныя сувязі ці ў абмен на шчодрыя грашовыя сумы.

Заможныя Брабант, Лімбург і Антверпен адыходзяць да герцага Філіпа III Бургундскага ў 1430 г. пасля смерці яго кузена Філіпа дэ Сэн-Поля, зусім хутка пасля набыцця ім Намюра годам раней. У 1432 г. да іх далучацца яшчэ Эно і ўся Галандыя, а яшчэ праз адзінаццаць гадоў Люксембург. Менавіта Філіп III пачаў нефармальна называць сябе *le grand duc d'Occident*, да чаго часам жартаўліва дадавалі дзеля шыкоўнага чырвонага бургундскага напою — «*вялікі герцаг Захаду і гаспадар самых лепшых він Хрысціянскага свету*».

Брусель, сталіца Брабанту, у якім перабудоўваецца шыкоўны палац Каўдэнберг, на доўгі час робіцца адной з асноўных рэзідэнцый двара, як бургундскага, так і пазнейшага габсбургскага. Дыжон, уласна сталіца Бургундскай зямлі, адыходзіць на другі план. Аднак трэба мець на ўвазе, што Бургундыя, як і доўгі час шмат якія іншыя гаспадарствы тагачаснай Еўропы (Кастылія/Гішпанія, Швецыя, Данія, Аўстрыя, многія нямецкія дзяржавы ды сама Свяшчэнная Рымская імперыя, Вугоршчына і г. д.), не мела адзінай сталіцы, што было звязана з палітычнай і эканамічнай мэтазгоднасцю. Двор доўгі час заставаўся «вандроўным». Гент, Ліль, Брусель, Дыжон, Люксембург ці Прынцэнхоф у маляўнічым, амаль казачным Бруге... Гэта дапамагала эканоміць на яго ўтрыманні, на месцы вырашаць бягучыя пытанні, падкрэсліваць сувязь асобных зямель і іх гаспадары, кантраляваць лягальнасць правінцый, выконваць прадстаўніча-цырыманіяльныя функцыі згодна мясцовых традыцый.

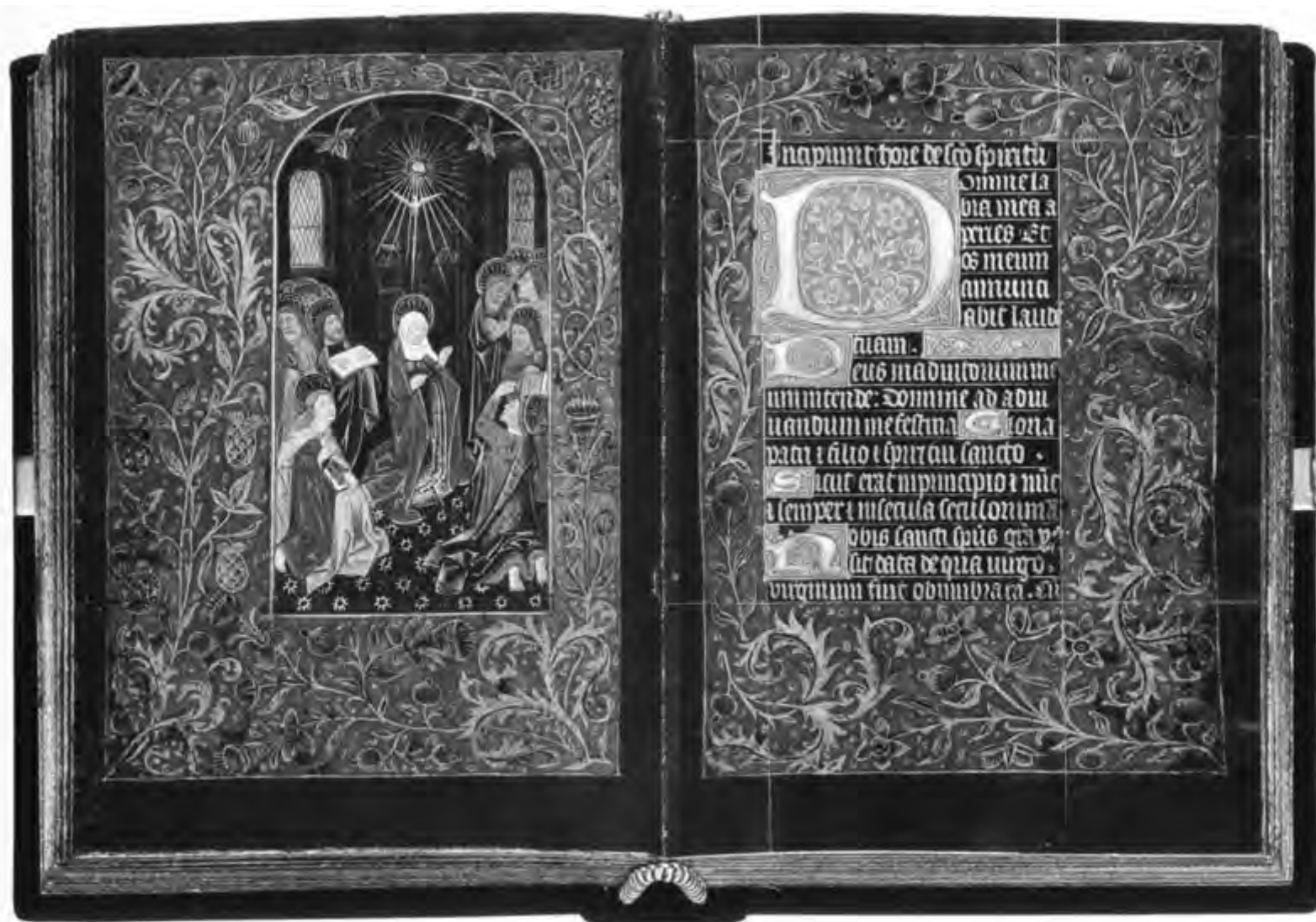
У той самай ступені гэта тычыцца і Вялікага Княства Літоўскага, якое, хоць і атрымала *de jure* сталіцу ў 1323 г., *de facto* не мела яе да канца XV — пачатку XVI ст., калі, працягваючы працэс, запушчаны яго папярэднікамі, рэформы Аляксандра Ягелончыка аформілі інстытуцыянальныя падваліны літоўскай дзяржаўнасці, сканцэнтраваныя ў Вільні (двор, яго службовая сістэма, паны-рада, сойм, адміністрацыйныя органы). Яшчэ вялікакняскі двор Вітаўта знаходзіўся ў сталых вандроўках, а значныя дзяржаўныя і прыдворныя падзеі адбываліся ў Троках ці валынскім Луцку. Як сведчаць крыніцы, толькі за два месяцы (!) ў 1430 г. Вітаўт разам з дваром наведаў Варэну, Даўгаі, Алітус, Дарсунішкіс, Коўню і Трокі⁸.

⁸ Čapaitė R. The Everyday Life of Grand Duke Vytautas of Lithuania. According to Contemporary Correspondence // Lithuanian Historical Studies. 2003. № 8. P. 3–4.

Герцаг Карл Смелы
прызначае службоўцаў
і атрымоўвае вайсковы статут.
Вакол выяўленыя гербы зямель
Бургундскага Дома.
Мініяцюра Лівена ван Латэма
(Lieven van Lathem), 1475 г.

Ідэя разгалінаванай сеткавай імперскай сталіцы, функцыі якой размеркаваны паміж рознымі гарадамі і лакальнымі цэнтрамі, што становіцца нагэтулькі папулярнай у нашы дні, дасталася еўрапейцам з іх традыцыйнай спадчыны. Гэта яшчэ адзін гучны выклік Традыцыі мадэрным ідэям нацыянальнага ўнітарызму і каланіяльнага цэнтралізму, ужо паспяхова рэалізаваны ў Еўрапейскім Звязе, дзе розныя адміністрацыйныя і кіроўныя органы размеркаваны паміж Бруселем, Страсбургам, Люксембургам, Парыжам і іншымі гарадамі. Парадаксальна, але ў крывым люстэрку ўсходнееўрапейскіх нацыяналізмаў нават гэты чужоўны вопыт нашых продкаў замест карысці прынёс чарговую непаразуменні, перавернуты з ног на галаву дзеля

Адзін з трох г. зв. Чорных
Часасловаў герцагаў бургундскіх.
Скрыпторый Віллема Врэланта
(*Willem Vrelant*), каля 1475 г.

бессэнсоўных і непісьменных спрэчак вакол Кярнавы, Варуты і Наваградка як «першый сталіцы ВКЛ»...

Так паўставала Вялікая Бургундыя. Яе каштоўны вопыт, зразумелы яшчэ Філіпам Добрым і пазней атрыманы ў спадчыну Габсбургамі, азначаў, што толькі бясскроўныя дынастычныя набыткі могуць закласці трывалы падмурак праўдзівай імперскай велічы, а вайна служыла толькі іх абаронай. Змяняліся ўлады і дынастыі, але сутнасць такога гаспадарства грунтавалася на непахіснай звышідэі вечнай Імперыі. Герцаг Філіп III нібы прадбачыў трагічны, у чымсці ахвярны лёс свайго недальнабачнага сына, сваёй сям'і, крыві. Нібы ён рыхтаваў гэты велічны праект не для сябе і сваіх нашчадкаў, а для новай дынастыі, для вечнасці. Мажліва дзеля гэтага Філіп Добры нагэтулькі шмат увагі надаваў мецэнацтву, вялікім візуальным рэчам, якія сталі сапраўдным мастацкім скарбам.

Яго ж чыннасці належыць і стварэнне ў 1430 г. знакамітага Ордэна Залатога Руна, вакол якога згуртавалася бліскучае рыцарства Бургундыі, — ці не самага прэстыжнага еўрапейскага прыдворнага рыцарскага ордэна, традыцыю якога ў свой час працягвалі аўстрыйскія Габсбургі, а ў нашы дні і гішпанскія Бурбоны. Варта заўважыць, што ідэя ордэну паўстала на міфалагічным падмурку правадыра арганаўтаў Ясона і рыцараў круглага стала караля Артура. Ордэн, заснаваны ў гонар сваёй трэцяй жонкі Ізабэлы Партугальскай, якой Філіп Добры прысвясціў і ўласны рамантычны рыцарскі дэвіз *Aultre naray tant que je vive*⁹. Сваю ж міфалагізаваную генеалогію герцагі вывелі ад Геракла. Храніст Аліўе Дэламарш, звяртаючыся да аўтарытэта Дзіядора Сіцылійскага, зазначыў, што па дарозе ў Іберыю Геракл, нібы праяжджаючы праз Бургундыю, палюбіў даму Алісію і ажаніўся з ёй, пачаўшы такім чынам дынастыю герцагаў. Сюжэты з жыцця Ясона і Геракла былі змешчаны на габеленах, якія аздаблялі рэзідэнцыі Філіпа Добрага.

Бургундыя набыла статус новага імперскага арыенціра ў час, калі прэстыж колішняй кароны Атона Вялікага быў моцна падарваны папярэднімі грамадзянскімі войнамі ў Імперыі. Філасофію пераасэнсаванай стваральнай дынастычнай архітэктуры на трансфармаваным феадальным грунце было накіравана пераняць ужо новай дынастыі, якая акумулявала ў сваіх руках і пасады Святой Рымскай імперыі.

Відавочна, што гаспадарства Бургундскага Дома нездарма сфарміравалася на восі даўняй еўрапейскай духоўнай, эканамічнай і палітычнай метраполіі — багацейшых рэйнскіх земляў ад Фландрыі і Галандыі да паўночных кантонаў Швейцарыі. Пас адніх з самых шчыльна заселеных еўрапейскіх тэрыторый, буйных гарадоў, цэнтраў гандлю і тэкстыльнай вытворчасці, рамесніцтва, урадлівых глеб і паспяховых аграрных рэгіёнаў (кшталту Люксембурга і Бургундыі). Яшчэ адна загадкавая крыніца бургундскай ідэі, якая сілкавала шэраг імперскіх і псеўдаімперскіх праектаў, як у духоўным, гэтак і ў эканамічным плане. Колішняя перыферыя Рымскай імперыі, што пакінула тут безліч антычных артэфактаў, а таксама *Lex Romana*, на традыцыях якога грунтавалася права ўсяго Лацінскага свету. Гэта колішні цэнтр імперыі Карла Вялікага, у самай непасрэднай блізкасці Аахена, сакральнага месца каранацыі імператараў, дзе ў катэдры (уласна і Аахен па-французску *Экс-ла-Шапель*) цягам стагоддзяў захоўваліся і захоўваюцца да нашага часу іх рэгаліі¹⁰. Крыху пазней «бургундская вось» — важкі цэнтр дынастычнай імперыі Габсбургаў. Галоўная мэта геапалітычных памкненняў моцарстваў з праўдзівымі кантынентальнымі амбіцыямі, шчодро палітая крывёй еўрапейцаў: Францыі Караля-Сонца і Напалеона, нямецкіх *Kaiserreich* у і нацысцкага «Трэцяга Райху».

Не выпадкова гэтыя землі сталі падмуркам новага імперскага праекту нашых часоў, Еўрапейскага Звязу, у выглядзе яго функцыянальных падвалін — Еўрапейскага аб'яднання вуглю і сталі (ЕССC), створанага ў выцягнутым трохкутніку Бенілюкса-Нямеччыны-Італіі-Францыі ў 1952 г. Ідэя, нібы дынаміт закладзеная стагоддзямі раней бургундскімі гаспадарамі, нарэшце здэтанавала. Гэты еўрапейскі хрыбет зрабіў нешта проста фантастычнае ў цывілізацыйным вымярэнні, аб'яднаўшы вакол сябе народы і дзяржавы, самых заклятых ворагаў і праціўнікаў, якія ледзь не захлынуліся ў моры ўласнай крыві папярэдніх жахлівых войнаў сучаснасці.

⁹ У мяне не будзе іншай да самай смерці (франц.).

¹⁰ Прынамсі, тая частка, што не трапіла пасля ў Вену.

Другая сусветная з усімі сваімі жахамі, здавалася б, азначыла прадказаны заняпад Еўропы, чырвоным зарывам раскінуты над руінамі гарадоў і вёсак, а над святой зямлёй еўрапейцаў апусцілася жалезная заслона, якая зноў падзяліла іх на варагуючыя бакі. Да таго ж заставаліся боль і недавер нават на захадзе Еўропы — натуральныя вынікі двух страшэнных войнаў эпохі нацыяналізму. Свет застыў у чаканні ядзернага апакаліпсісу. Заставаўся хіба толькі спадзеў на *чуд*, увасоблены ў паданні пра вяртанне вечнага Імператара, які спіць і мусіць нарэшце прачнуцца ў часе такой небяспекі, — міф, уласцівы ўсім еўрапейцам ад Лісабона да Смаленска: Себасцьян Партугальскі, *Шарлемань* (Карл Вялікі), кароль Артур, Фрыдрых Барбароса, асілак Аж'е Ардэнскі (Хольгер Дацкі), святы кароль Іштван Вугорскі ці вялікі князь Вітаўт. Трыумф духа, крыві і зямлі, персаніфікаваны ў вобразе паўлегендарных для народнай свядомасці асобаў.

Для пасляваеннай Еўропы такім калектыўным выратавальнікам стала сама кроў працавітых еўрапейцаў шматэтнічных памежных Парэйнскіх земляў, колішняй Вялікай Бургундыі, якім было наканавана ўзняць свой край з руінаў, першымі адмовіцца назаўжды ад дэструктыўных ідэй папярэдняй эпохі і стаць новым імперскім цэнтрам, які здолее сабраць вакол сябе ўсе без вынятку еўрапейскія краіны. Імператар ужо прачынаецца і можа абудзіцца літаральна ў душы кожнага еўрапейца. Так будзе рэалізавана вялікая містэрыя Бургундыі.

¹¹ *Blue Banana* ці *European Megalopolis*.

Зараз выключная роля гэтага велічнага, заможнага, урбанізаванага рэгіёна ўвасабляецца ў канцэпцыі *Блакітнага Банана*¹¹, распрацаванай групай еўрапейскіх географаў на чале з Ражэ Брунэ ў 1989 г., — урбанізаванай метраполіі Еўрапейскага Звяза, што цягнецца ад Усходняй Ангельшчыны да Паўночнай Італіі, цэнтральнае месца ў якой бяспрэчна займаюць колішнія землі бургундскіх герцагаў. Гэта палітычны і эканамічны касцяк, вакол якога ўласна канцэнтруецца эканамічны і духоўны патэнцыял Еўраімперыі, з яго лепшай і самай інавацыйнай у свеце гаспадаркай, сістэмай сацыяльнай абароны, каласальнай ваеннай, палітычнай і дэмаграфічнай вагой.

Падобны прыклад з вельмі перспектыўным і колісь вельмі заможным мультыэтнічным рэгіёнам з багатай гісторыяй метраполіі колішняга велізарнага сярэднявечнага гаспадарства, які ў сучасных умовах мог бы стаць воссю аб'яднання для народаў Цэнтральна-Усходняй Еўропы, зноў ператварыўся толькі ў нязграбнае поле супрацьстаяння мясцовых нацыянальных праектаў. Гаворка, натуральна, пра Віленшчыну, перакрэсленую праз самае сэрца абсурднымі палітычнымі і духоўнымі межамі. У сумнай усходнееўрапейскай рэчаіснасці «лепшая» будучыня для летапіснай Літвы — у гэтакім парэзаным стане застацца цэнтрам сучаснага хутарскога літоўскага, а таксама глыбокай перэферыі варагуючых польскага, беларускага і расейскага нацыяналізмаў. Іншымі словамі, сапраўдная трагедыя і далёкасяжная стратэгічная параза як для саміх віленчукоў, так і для гэтых чатырох суседніх народаў.

Варта адзначыць, што яшчэ ў свой час бургундскія герцагі самі спрабавалі рэалізаваць імперскі патэнцыял падуладных ім земляў. Дасягнуўшы яшчэ пры Філіпе Добрым уражвальнай моцы і ўплыву, Бургундыя пачала высоўваць прэтэнзіі, што да вакантнай кароны Лотара I — трэцяга сярэдняга каралеўства, якое Карл Вялікі пакінуў аднаму са сваіх сыноў. Бургундскае гаспадарства якраз заняло значную частку яго тэрыторыі і працягвала ўжо свядома пашырацца ў гэтым накірунку. Да таго ж калегія курфюрстаў заўжды магла аддаць перавагу бургундскаму герцагу і абраць яго імператарам, што прапаноўваў у 1460—1470-я гг. герцаг Карл Бургундскі Фрыдрых III Габсбургу як умову магчымага шлюбу яго адзінай дачкі Марыі і сына эрцгерцага Максіміліяна, сына імператара. Яшчэ адна магчымасць: атрымаць у спадчыну французскую карону дзеля салічнага права, калі б скончылася асноўная каралеўская лінія Валуа (што здарылася, праўда, толькі ў 1589 г.)... Ці, іншымі словамі, адраджэнне імперыі Карла Вялікага, спалучыўшы *auctoritas* (сакральную метафізічную ўладу імператара) і *dominium* (непасрэдную палітычную ўладу і моц гаспадара).

Герцаг Карл Смелы, які ўзышоў на пасад у 1467 г. (*de facto* кіраваў з 1465 г.), быў нашмат менш прадбачлівы і асцярожны за свайго мудрага бацьку. Пачаўшы з задушэння

Двор герцага Філіпа III Добрага
прымае ўсходніх паслоў.
Карціна В. Геца, 1881 г.

Імператар Максіміліян I
Габсбург са сваім сынам
Філіпам Прыгожым, жонкай
Марыяй Бургундскай,
унукамі Фердынандам I,
Карлам V і Людовткам II
Вугорскім. Мастак Бернхард
Штрыгель (Bernhard Strigel),
першая чвэрць XVI ст.

паўстання ў Льежы, справакаванага Францыяй, і крывавага пакарання горада Ды-
нана за абразу маестату з такой беспрэцэдэнтнай жорсткасцю, што тая ўразіла на-
ват яго сучаснікаў, якія бачылі ў будзённасці шмат крыві і пакутаў. Карл узяўся
рэалізоўваць маштабны бургундскі імперскі праект вельмі хуткімі, агрэсіўнымі
і валявымі метадамі.

У 1469 г. эрцгерцаг Пярэдняй Аўстрыі Жыгімонт Габсбург за абяцання вайсковай
дапамогі супраць швейцарцаў і шчодрую грашовую суму з правам выкупу саступіў
Карлу Паўднёвы Эльзас і частку аўстрыйскага Форарльбергу — землі, якія ўласна і пры-
вядуць апошняга да згубы. Цяжка сказаць, наколькі гэта было тонкім палітычным
разлікам самога Жыгімонта ці яго сваяка, які магчыма быў за яго спіной, — імператара
Фрыдрых III Габсбурга, вельмі таямнічай постаці ў гісторыі гэтага рода, фундатара но-
вай дынастычнай імперыі і аўтара знакамітага габсбургскага акроніма *A. E. I. O. U.* Але
менавіта тут, калі Бургундыя дасягнула каласальнай магутнасці, капрызная Фартуна
пачала пакрысе змяняць герцагу.

У 1473 г. Карл Смелы атрымоўвае герцагства Гельдэрн і спачатку нават угаворвае Фрыдрых III Габсбурга нарэшце каранаваць яго ў Трыры «каралём Арля». Але непрыемна ўражаны пыхлівасцю герцага і яго абразлівымі паводзінамі, імператар таемна з'яжджае ўначы, назаўжды ўвозячы з сабой так і няспраўджаную мару Бургундыі. У адказ Карл зноў узняў свой меч і нападае на землі аднаго з курфюрстаў, кельнскага арцыбіскупа, бярэ ў аблогу імперскі горад Нойс, дзе яго напаткала першая вялікая няўдача. Раззлаваны імператар прымае выклік, а яго кузен Жыгімонт Габсбург адмаўляецца ад хаўрусу з Карлам. Супраць вельмі жорсткіх і недальнабачных дзеянняў бургундскіх намеснікаў узняліся гарады Паўднёвага Эльзасу, а некаторыя ўвогуле імкнуцца далучыцца да *Eidgenossenschaft*, Швейцарскай канфедэрацыі, што актыўна ўцягвае швейцарскія кантоны, асабліва ваяўнічы Берн у барацьбу супраць памацнелай Бургундыі. За ўсімі імі стаяла падтрымка і грошы зламыснага караля Людовіка XI Французскага, трапна празванага *Сусветным павуком*.

Прадказальны Карл дзейнічае як заўжды рашуча, у 1474—1476 гг. пасылаючы супраць антыбургундскай кааліцыі адну за другой велізарныя для свайго часу 10—30-тысячныя добраўзброеныя арміі з выдатнай сучаснай артылерыяй, якія воляй лёсу гэтак жа паслядоўна гінучы ў прыальпійскіх землях у бітвах пры Эрыкуры, Грансоне і Муртэне. Нарэшце, фінальная сцэна гэтай трагедыі адбываецца пасля таго, як Карл ідзе ва-банк і вырашае акупаваць Латарынгію, ажыццяўляючы даўнюю мару бургундскіх герцагаў злучыць раскіданыя землі дынастыі на шляху да сваёй імперскай мары. Але гэты крок абсалютна супярэчыў уласна бургундскай ідэі збіральніцтва зямель пераважна мірным дынастычным шляхам і азначыў канец Бургундскага Дому; тады ад яго, відаць, адварнуўся нават Гасподзь. Аблога латарынгскай сталіцы зацягнулася, і драматычная кропка была пастаўлена ў згаданай у самым пачатку бітве пры Нансі. Знявечанае страшнымі ранамі цела герцага Карла было апазнанае пасля бітвы з вялікай цяжкасцю. А яго пралітая кроў дала жыццё новай дынастычнай імперыі.

У сваім сінтэзе «Гісторыя Еўропы» Норман Дэвіс звязаў дзве трагічныя смерці ў Бургундскай дынастыі, якія прадвызначылі гістарычны лёс Еўропы і ўсяго свету:

Шмат гадоў пазней адзін манах дэманстраваў чэрап Жана Бясстрашнага Францыску I, каралю Францыі, і, як сведчаць, сказаў пры гэтым: «Вось адтуліна, праз якую ангельцы трапілі ў Францыю». Але гэтак жа слушна можна ўказаць і на бязглуздыя прэтэнзіі Карла Смелага: вось правал, цераз які Габсбургі трапілі ў Заходнюю Еўропу¹².

Чатыры гады пазней, на дзень св. Валянціна 1481 г. на Дыжон «з неба паліў крывавы дождж». Як занатаваў у сваіх успамінах Жан Лудзін, адзін з тагачасных радцаў суседняга імперскага горада Безансона (што ў Франш-Кантэ), пяццю тыднямі пазней гэта жажлівая азнака паўтарылася. У Дыжоне найбольш заліло тое месца, дзе новы гаспадар гораду Людовік XI загадаў закласці свой замак. Французскі кароль прадбачліва забараніў напужаным уражлівым месцічам нека інтэрпрэтаваць гэтыя невытлумачальныя нябесныя з'явы...

Austria est imperare orbi universo¹³. Новы містычны пачатак, асвечаны шлюбам Марыі Бургундскай, дачкі Карла Смелага, і эрцгерцага Максіміліяна Габсбурга, нашчадкаў якіх і было накіравана працягваць гэты вялікі імперскі праект. Імператар Максіміліян — апошні праўдзівы рыцар Еўропы, які гэтаксама, як і яго бургундскі папярэднік, згубіў войска ў 1499 г. у бітве са швейцарцамі пры Дорнахе (нарэшце пагадзіўшыся з іх фактычнай незалежнасцю). Менавіта Максіміліян, пад наглядом свайго кемлівага бацькі выдатна праштудзіраваўшы бургундскі вопыт, працягне гэтыя традыцыі, стварыўшы новы імперскі цэнтр, ідэю, двор, свой асаблівы *максіміліянаўскі* стыль мастацтва і нават кіравання. Адной з яго гібелінскіх мараў было ні больш ні менш аб'яднаць у сваёй асобе імператарскую карону і папскі пасада. Гэта ён будзе так зацята бараніць спадчыну сваёй жонкі ад французскай агрэсіі, што колішнія бургундскія жаўнеры Карла Смелага складуць песні пра свайго новага гераічнага водцу:

¹² Дэвіс Н. История Европы. Москва, 2005. С. 312.

¹³ Лёс Аўстрыі — уладарыць усім светам (лац.).

А дзе аўстрыйскі князь?
 У Дольніх землях ён
 І з ім яго пікардцы; яны ўжо многа дзён
 Упрошваюць яго павесці іх у бой,
 Каб Горнюю Бургундыю здабыць яму вайной¹⁴.

Цягам наступных некалькіх стагоддзяў асаблівая *бургундская* ідэнтычнасць працягвала заставацца важнай складовай часткай самасвядомасці жыхароў Парэйнскіх зямель ад Фландрыі і Пікардыі да перадгор'яў швейцарскіх Альпаў.

¹⁴ З пікардскай вайсковай песні канца XV ст. Пераклад з французскай А. Ф. Брыля.

¹⁵ Каралеўства (гішп.).

Разам з крывёй Аўстрыйскі Дом узяў бургундскую сімваліку, дух і, натуральна, Ідэю. Увасобленыя ў творах мастацтва, архітэктуры і іншых артэфактах, створаных з непасрэдным удзелам вядомых гуманістаў пачатку XVI ст. бургундскага паходжання, іх можна знайсці літаральна па ўсім свеце. Бургундскі крыж у прамым і пераносным сэнсе ўзняўся пазней над Бруселем, Інсбрукам, Венай, Прагай, Будапештам, Міланам, Неапалем, Палерма, Барселонай, Мадрыдам, Лісабонам, Мехіка, Лімай, Гоа і Манілай. Меў усе шанцы патрапіць у тым ліку ў Кракаў і Вільню. Сістэма гішпанскіх калоній у Новым свеце была арганізавана паводле традыцыйнай мадэлі, дзе былі свае *reinos*¹⁵, а віцэ-каралі традыцыйна падпарадкоўваліся каралю ў гішпанскай метраполіі, нібы ўладары Хрысціянскага свету імператару. *Plus Ultra* — дэвіз і адначасова духоўны кірунак імператара і гішпанскага караля Карла V, праўнука Карла Смелага, які мусіў аб'яднаць у планетарным бязмежжы *monarchia universalis* людзей усіх кантынентаў, любога паходжання і вызнання. Як пісаў Якаб Кёбель з Апенхайму ў сваім *Glaubliche Offenbarung* (1532), «*нават паганцы, жыды і іншыя замежныя людзі ды народы*» — усе падданыя Імператара, які ёсць гаспадаром ўсяго свету.

Агрэсія Французскай рэвалюцыі, а потым і Напалеона была найперш накіравана ў кірунку колішняй Вялікай Бургундыі — нібы такім чынам была зроблена спроба назаўжды пазбавіцца гэтага містычнага апірышча еўрапейскай Традыцыі, нівеліраваўшы яго ў прасторы новастворанай французскай нацыі. У канцы XVIII — пачатку XIX ст. у супрацьстаянні з гэтай навалай Габсбургі страцілі амаль усе колішнія бургундскія тэрытарыяльныя набыткі.

Але ідэя Бургундыі засталася і ўвасобілася натуральным чынам у іх прывабнай абноўленай імперыі, Аўстра-Вугоршчыне, а ў наш час пускае парасткі і ў самым сэрцы аб'яднанай Еўропы ў выглядзе імперскага стратэгічнага бачання, рэнесансу рэгіёнаў, пан-нідэрландскага бургундызму і г. д. Прынамсі, гэты каштоўны вопыт, які належыць яшчэ глыбока пераасэнсаваць і спасцігнуць новым пакаленням. Хаця б дзеля таго, каб зразумець, чым для Заходняй Еўропы была і ёсць Бургундыя і чым для нас, усіх жыхароў Цэнтральна-Ўсходняй Еўропы, так і не стала Вялікае Княства Літоўскае.

Імператар Максіміліян I
Габсбург на кані.
Гравюра Ганса Бургкмайра
Старэйшага, 1518 г.